

VAQIF YUSİFLİ

Son illərdə cavan yazıçılar roman janrına müraciət edirlər və əlbəttə, bu hadisəni təsadüfi bir hal hesab etmək doğru olmazdı. Keçən əsrin 70-80-ci illərindəki uğurlu roman mərhələsindən sonra bəzi istisnalar nəzərə almasaq, bu janrın taleyində bir eniş başlandı. Amma ikiminin illər gəldi və bütün nəsiləndən olan yazıçılarımız (daha çox gənclər) roman boşluğunu aradan qaldırmağa cəhd etdilər. Əlbəttə, bir sıra maraqlı, düşündürücü romanlarla yanaşı, yalnız adı roman olan, bədii -sənətkarlıq baxımından bu adı doğrultmayan nümunələr də yarandı. İstər-istəməz bir əsr bundan öncə nəsrimizdə yaranan "kiçik romanlar"ı xatırlayıq, o illərdə (1905-1916) iyirmi-dən çox belə romanlar yazılmış, çap olunmuş və bunların da əksəriyyəti sevgi-məişət məsələlərini əhatə edirdi ("Solğun çiçək", "Can yangısı", "Gözəllərin vəfası", "Bir yetimin naləsi", "Həyatın qəhri altında", "İki nakam" və s.). İndi, iyirmi birinci əsrin əvvəllərində də həmin kəmiyyət göstəricisi ikiqat, üçqat təkrar olunur. Amma iyirmi minci əsrin ilk illərindəki romanlarla iyirmi birinci əsrin ilk illərindəki romanlar tamam fərqli bir mənzərəni əks etdirir. Bəsit süğət əsasında yazılan və "əzabkeş" qəhrəmanların uğursuzluğunu əks etdirən romanlar hara, müasir roman texnikasını, dünya romanının bir çox elementləri ilə ehtiva olunan indiki romanlar hara? Yəni birmənalı şəkildə deyə bilərik ki, indiki romanlar qloballaşan, yeniləşən əsrimizin özünə oxşayır. Lakin hansı yeniliklərlə, hansı inkişaf səviyyəsi ilə diqqəti cəlb etməsindən asılı olmayaraq roman janrının ali məqsədini müəyyənləşdirən klassik Belinski proqramını unutmamaq olmasın: "Romanın məzmunu -müasir cəmiyyətin bədii təhlili- dir. Müasir romanın vəzifəsi-həyatı bütün çılpaq həqiqəti ilə əks etdirməkdir. Buna görə çox təbiidir ki, roman, bir istisna kimi, ədəbiyyatın bütün digər növlərinə nisbətən hamının diqqətini cəlb etmişdir: cəmiyyət romanı öz güzgüsü hesab edir və ona baxıb özünü görür, öz-özünü dərk edir".

BİR GƏNCİN ROMANI

Adəm təxəllüsü ilə ilk romanını təqdim edən Nizami Hüseynovun "Prometey əfsanəsi"ni oxudum və istəyirəm bu əsər barədə təəssüratlarımı ifadə edim. "Hədəf Nəşrləri"nin baş redaktoru, cavan tənqidçi Cavid Qədir bu roman haqqında "Ədəbiyyat qəzeti"ndə "Prometeyin yüksəlişi" adlı bir məqalə ilə çıxış edib, müəllif və onun əsəri barədə bir-iki tərəfi ilə razılaşmasam da, prinsip etibarilə dəyərli yazıdır. Amma mən romana bir qədər fərqli, bir az ənənəvi yanaşmaq istəyirəm, istər bu roman "təpədən dırnağa postmodern üslubda" yazılsın, ya müəllifin "mütaliə bazasından, ədəbi hazırlığından xəbər versin", əsas olur ki, bu roman oxucuya nəyi təlqin edir, romanı oxuyub bitirdikdən sonra hansı fikirləri aşılayır və ya əsərdə təsvir olunan hadisələr və obrazlar ümumiləşdirici mahiyyət daşıyırmı suallarına cavab axtaraq.

Əgər bir roman xalqın həyatında baş verən faciəli hadisələrdən bəhs edirsə, o dövrdə (təxminən doxsan - yüz il öncə) yaşayan insanların məlum səbəblər üzündən məşəqqətlərə, mənəvi-maddi işgəncələrə düçar olmasından söz açarsa, burada heç şübhəsiz, tarixi həqiqətlər təhrif olunmamalıdır. Sovet dönməndə yazılan bir sıra romanlarda əsl həqiqətin özünə pərdə çəkili. Nizami Hüseynov birmənalı şəkildə tarixi hadisələrə qəti mövqə nümayiş etdirir. Bir müəllif kimi də, əsərin əsas qəhrəmanının mövqeyi kimi də O, öz qəhrəmanını Demokratik Azərbaycan Respublikası dövründən (hətta ondan əvvəl) ta repressiyaların iyirmi illərindən başlayan ilk və dəhşətli dövrünə qədər baş verən hadisələri ardıcılıqla təsvir hədəfinə çevirir. Bu hadisələrin mərkəzində əzabkeş, eyni zamanda, azad ruhlu, isticlal duyğulu bir gəncin həyatda hansı çətinliklər və faciələrlə üzləşdiyini qələmə alır. Bəli, romanı bu mənada faciəvi əsər də adlandırmaq olar. Amma hər hansı faciə -tragediya narahat ictimai epoxalar, inqilab, tufan və fırtınalar keçidində vüsət tapır. Demokratik Azərbaycan Respublikasının süqutu faciə idi, Şura inqilabının -bolşevik-kommunist rejiminin bərqərar olması da faciə idi, insanların kütləvi şəkildə həbs və sürgün,

Sibir əzabına düçar olması da faciə.. Nizami Hüseynov məhz bu faciələrlə birgə nəfəs alan bir gəncin-Azərbaycan taleyindən söz açır, amma bu faciələr həm də onun mənsub olduğu millətin faciəsidir. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Azərbaycan nəsrində hələ də 1918-1920-ci illərin, həmçinin iyirmi minci-otuzuncu illərin milli-mənəvi faciələri lazımınca əks olunmamışdır və Nizaminin romanında bunları görürüksə, əlbəttə, bu da maraqlı bir hadisədir.

"Prometey əfsanəsi"ni sənədli roman hesab etmirik, amma sənədli romana xas olan sənədlilik prinsipi-

nə yeri gəldikcə müraciət olunur. Amma bu romandakı obrazların fərdi yaşayışlarına kölgə salmırı. Müəllifin xətti missiyası buna imkan verir ki öz qəhrəmanını həqiqəti dərk etmək, onu sonacan açıqlamaq üçün mübarizəyə səsləsin. Onsuz da Azərbaycan hadisələri nəql edən təhkiyəçi (müəllif) elə bu yolum yolçusudurlar. Deməli, bir gəncin romanı iki insana aiddir, həm əsərin qəhrəmanına, həm də müəllifə.

Romanda iyirmi minci illərin kommunist-bolşevik zorakılıqları Solniki və Kond cəhənnəmliklərinin (dəhşətli sürgün yerlərinin) təsvirində bəriz nəzərə çarpır və buradav qeyd etməyi lazım bilir ki, müsavətlərin Solniki cəhənnəmliklərinə sürgün edilməsi və çoxlarının orada məhv olması barədə Azərbaycan tavrıçiləri və publisistləri müəyyən məqalələr yazsalar da bu mövzu tam və dolğun şəkildə öz həllini tapmayıb. Ona görə də, Nizami Hüseynov məşhur disident Oleq Volkovun "Zülmətə yuvarlanarkən" xatirələrindən, Kiselyov-Oqomovun "SSRİ-də ölüm düşərgələri" və "SLON" kitablarına müraciət edir.. Bu kitablarda müsavətlərin başına gətirilən fəlakətlərdən söz açılır. Nizami Hüseynov ilk romanında bu janra xas olan iki əsas xüsusiyyəti nəzərdən qaçırmır. Birin-

cisi; obrazların, xüsusilə, əsas qəhrəmanın xarakterini, duyğu və düşüncələrini təbii və inandırıcı vermək lazımdır, ona xas olmayan xüsusiyyətlərdən sərf-nəzər etsin. Bu baxımdan yanaşanda, Azərbaycan qocalıq çağlarına qədər keçdiyi ömür yolu real və inandırıcı verilib. Azər Soloniki və Kond cəhənnəmliklərində min bir əziyyətə, təhqirə, vəhşiliyə düçar olur, amma insanlıq ləyaqətini itirmir.

Romandakı digər personajların hər biri müəyyən xarakterik xüsusiyyətləri özlərində daşıyırlar- doktor Cahangir Ağayev xeyirxahlığın, müsavətlə Seyid fədakarlığın və əqidə sarsılmazlığının, Kostikov isə zalımlığın, alçaqlığın rəmzi kimi diqqəti cəlb edirlər. İkincisi; hər hansı bir romanda dil və üslub müəyyənliyi nəzərə çarpmalıdır. Romanın dili normal ədəbi dil səviyyəsindədir, bu dilin müəllifin təsvirlərində necə təcəssüm etməsinə diqqət yetirək görəyik ki, müəllif hər hansı hadisəni təsvir edərkən obrazın küçürtdiyi halları, əhval-ruhiyyəsindəki dəyişmələri ön plana çəkir. Məsələn, Azərbaycan qatarda tanış olduğu Yoldaş özünü öldürmək, intihar etmək istəyir. Baxın: "Yoldaş jünən mənə dedi ki intiharı gerçəkləşdirmək istəyirdi, ona görə də dilini dinc saxlamır, dayanmadan süyürdü, mümkün qədər tez ölmək arzusu ilə söyüşlər şiddəti də artırdı. Yoldaş özündən gedənə qədər, yaxud elə susana qədər döydülər. Yoldaş müdafiə etdiyimi görəndə mənə də döyməyə başladılar. Başının arxasından tufəngin qundağı ilə bərk zərbə deydi, yarım saat qşanı durdurmaq mümkün olmadı. Ölüm bu qədər rahat ola bilməzdi".

Romanın dili də onun üslubu ilə həmahəngdir, burada bədii və publisistik üslub yanaşı addımlayır.

"Prometey əfsanəsi" Nizami Hüseynovun ilk romanıdır və təbii ki, ilk roman olduğu üçün də bəzi qüsurları olmamış deyil. Romanın bir neçə yerində səliqəsizlik nəzərə çarpır, müəllif öncə danışdığı bir əhvalatı sonrakı səhifələrdə təkrar edir. Daha sonra: bəzi obrazlar natamamdır. Məsələn, Cahangir Ağayev haqqında yalnız xoş sözlər eşidilir, amma o, bir obraz kimi tam açılmır. Sonra: Roman ikinci dəfə nəşr edilərsə, bir çox publisistik haşiyələr, məlumatları azaltmaq haqqında fikirləşməlidir. Amma "Prometey əfsanəsi" maraqlı romandır o, bizi bu fikri təlqin edir ki, KEÇMİŞİ UNUTMAYAQ, BÜTÜN DƏHŞƏTLƏRİ İLƏ...